

BOGDAN ZEMANEK

TAIPINGOWIE W POZNANIU

Taipingowie w Poznaniu

SOCIETAS

**seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY**

143

Bogdan Zemanek

Taipingowie w Poznaniu

Kraków 2025

Bogdan Zemanek

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0002-7952-3378>

 bogdan.s.zemanek@uj.edu.pl

© Copyright by Bogdan Zemanek & Księgarnia Akademicka, 2025

Recenzent

Prof. dr hab. Gościwit Malinowski, Uniwersytet Wrocławski

Opracowanie redakcyjne

Anna Kandzior-Zug

Projekt okładki

Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8138-172-7 (druk)

ISBN 978-83-8368-052-1 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788383680521>

Na okładce: Hong Xiuquan, przywódca powstania tajpingów (domena publiczna)

Publikacja dofinansowana przez Instytut Bliskiego i Dalekiego Wschodu

oraz Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych

Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

Spis treści

Wstęp	7
Konwencje i noty transkrypcyjne	9
Hanyu pinyin – tabela wymowy.....	12
Podziękowania	15
Część I. Tiande i teraźniejsze powstanie w Chinach.....	17
Część II. Ruch Taipingów – powstanie, historia, organizacja.....	151
Cesarstwo chińskie w przededniu powstania	153
Wiek złoty i wiek żelazny	153
Czas chaosu.....	156
Siły zbrojne cesarstwa chińskiego	159
Hong Xiuquan – żywot Mesjasza	162
Militarna historia powstania.....	167
Początkowe kampanie	167
...ku Jangcy	171
Taipingowie i cudzoziemcy.....	175
Okres przełomu	177
Okres schyłkowy.....	181
Taipingowie: ruch, państwo, religia.....	189
Ideologia	189
Taipingowskie chrześcijaństwo – rewolucja czy wykorzystanie tradycji.....	191
Organizacja ruchu Taipingów.....	201
Państwo i gospodarka	201
Życie społeczno-rodzinne	207

Spis treści

Sytuacja kobiet.....	211
Dwie postaci: młodsza siostra i regentka	215
Część III. <i>Tien-te</i> – forma i tło.....	219
<i>Tien-te</i> – forma i tło.....	221
Autorstwo tekstu.....	225
„Przegląd Poznański” a sprawa chińska	237
„Przegląd Poznański”... ..	237
...a sprawa chińska.....	240
Kompozycja i struktura tekstu w „Przeglądzie Poznańskim”	247
Struktura tekstu	247
Tłumaczenie i kompilacja	253
Uwagi końcowe.....	261
 Bibliografia	 263
 Spis ilustracji	 273
 Summary.....	 275
 Indeks nazwisk.....	 277

Wstęp

W 1854 roku w mającym wysokie aspiracje sześciotygodniku „Przegląd Poznański” ukazał się obszerny, kilkudziesięciostronicowy artykuł pt. *Tien-te i terażniejsze powstanie w Chinach*, poświęcony trwającej ówczesnie wielkiej rebelii w tym odległym państwie. Ten przejaw nadążania prasy polskiej czasów zaborów za wydarzeniami w szerokim świecie nie byłby może specjalnie dziwny, gdyby nie to, że w ciągu następnych 150 lat nikt w Polsce – ani specjalista, ani popularyzator – nie opublikował podobnie obszernego materiału na temat tej najkrwawszej wojny świata, której żniwo przewyższyc miały dopiero hekatomby wojen XX wieku. Sam zaś tekst, jak większość artykułów w czasopismach, uległ zapomnieniu i tkwił na zakurzonych półkach centralnych bibliotek, dopóki nie został ponownie szeroko udostępniony dzięki dobrodziejstwom digitalizacji.

Skąd w ultrakatolickim „Przeglądzie Poznańskim” tekst o chińskich powstańcach? Kim byli ci powstańcy i ich przywódca, tytułujący się „Cnotą Niebiańską”? Kto ów artykuł napisał? Jaką ma on wartość dla współczesnego czytelnika? Na te pytania odpowiada ta książka. Ma ona trzy cele i trzy części, z grubsza sobie odpowiadające. Cele te są następujące: przybliżyć czytelnikom historię powstania Taipingów, dać im do ręki (i analizy) interesujący tekst źródłowy oraz pokazać, jak on powstał, jakimi – równie krętymi, co przypadkowymi – drogami wieści z Chin docierały na ziemie polskie.

Pracę tę można czytać od początku, od dziewiętnastowiecznego oryginału, a potem przejść do części drugiej, by uzupełnić sobie informacje na temat dalszych losów powstania, jego organizacji i ideologii. Można też potraktować część drugą jako obszerny wstęp społeczno-historyczny i po takim przygotowaniu przejść do bardziej szczegółowej części pierwszej.

Część pierwszą stanowi tekst z „Przeglądu Poznańskiego”. Od oryginału różni się on uwspółcześnioną ortografią i interpunkcją (ale nie słownictwem); został też na nowo przełamany, aczkolwiek pierwotna numeracja stron została zachowana i to do niej odnosić się będą uwagi i omówienia w części drugiej i trzeciej. Artykuł z „Przeglądu” został opatrzone obszernymi uwagami o charakterze merytorycznym i leksykograficznym, pozwalającymi czytelnikowi zorientować się w omawianych realiach, a także skorygować ewentualne nieścisłości oryginału zgodnie z nowszą wiedzą historyczną. Odbiorcom obeznanym z historią i kulturą Chin część z tych przypisów może wydać się nadto podstawowa, a przez to nadmiarowa, jednak ich sporządzaniu towarzyszyło marzenie, by książka trafiła również do czytelników niespecjalistów i była dla nich użyteczna.

Część druga opisuje pokrótce militarną historię Taipingów od powstania do upadku, omawia skrótowno ich idee organizacji społecznej i politycznej oraz wierzenia religijne. Artykuł z „Przeglądu”, ze względu na czas powstania, omawia tylko pierwsze trzy lata rebelii (z czternastu), nie daje też zbyt dobrego wglądu w działania jej przywódców, które doprowadziły do jej wybuchu. Biorąc pod uwagę, że Taipingowie w literaturze polskiej omawiani są w nader skrótowny sposób w ogólnych opracowaniach poświęconych historii Chin, w części drugiej starałem się te opisy nieco poszerzyć, wykorzystując, w możliwie największym stopniu, przykłady dostarczone przez tekst *Tien-te*. Choć artykuł ze względu na datę powstania jest wrywkowy i niekompletny, zawiera niezwykle interesujące tłumaczenia dokumentów, modłów i odezów Taipingów, które częściowo pokrywają się z zawartymi w *God's Chinese Son* Jonathana Spence'a, klasycznej pracy z 1996 roku na temat powstania. Niestety, ta bardzo wartościowa (merytorycznie i literacko) książka wciąż nie została przetłumaczona na język polski.

Część trzecia to analiza samego tekstu *Tien-te*, omawiająca jego strukturę, źródła oraz kwestie autorstwa. Biorąc pod uwagę, że jest on zasadniczo wtórny, założeniem tejże analizy jest kontekstualizacja nie tylko samego artykułu z „Przeglądu Poznańskiego”, lecz także jego źródła (czy raczej pierwowzoru), francuskiego tekstu *L'insurrection en Chine: depuis son origine jusqu'à la prise de Nankin* Josepha-Marii Callery'ego i Melchiora-Honoré Yvana, oraz innych dokumentów będących podstawą do jego stworzenia.

Konwencje i noty transkrypcyjne

Modernizacja tekstu polskiego

W poniższym opracowaniu pisownia oryginalnego artykułu została uwspółcześniona; podstawową regułą tego procesu była postulowana przez Irenę Klemensiewicz-Bajerową zasada łatwości tekstu, czyli uczynienia go maksymalnie przystępnym dla czytelnika współczesnego¹. Znikły więc z tekstu nieużywane we współczesnej ortografii litery jak *é* czy *á*; do współczesnych zasad dostosowano zapisy kursywą, wielką i małą literą, użycie cudzysłowów itp. Uwspółcześniona została także interpunkcja i pisownia łączna/rozdzielna, poprawiona (jeśli była taka potrzeba) pisownia nazwisk. W niektórych miejscach dodano uzupełnienia odautorskie w nawiasie kwadratowym np. „Lin [został] złożony z urzędu i skazany na wygnanie”. W przypadkach nieinteresujących a oczywistych została uwspółcześniona odmiana wyrazów: jeżeli przykładowo wyraz *kuli*, traktowany jako obcojęzyczne zapożyczenie, jest przytoczony w wersji pierwotnej, to w późniejszym użyciu odmieniany jest od jego dzisiejszej formy (*kulisi*, *kulisom* w miejsce oryginalnego

¹ I. Klemensiewicz-Bajerowa, *Modernizacja pisowni w tekstach z pierwszej poł. XIX w.*, „Pamiętnik Literacki” 1955, t. 46, nr 3, s. 144-158.

kuli, kulom). Dla zwiększenia łatwości czytania zostały rozwinięte skróty (np. Ducha św. → Ducha Świętego), liczebniki zapisane formą cyfrowo-literową (19-tym → dziewiętnastym) czy podstawione „tysiące” w miejsce „000” w liczebnikach wielocyfrowych. Żadna z tych zmian, mających na celu uczynienie tekstu bardziej przystępnym, nie zmieniła jego stylistyki ani sensu wypowiedzi.

Modernizacja nie jest wszakże ani całkowita, ani w pełni konsekwentna; część wyrazów, które w swej archaicznej formie nie powinny czytelnikom sprawiać problemów, pozostawiono w oryginalnej formie dla utrzymania kolorytu tekstu, stąd m.in. „miasto stoliczne” czy odniesienia do „dowódców powstańskich”.

Wyrazy obcojęzyczne zostały objaśnione w przypisach, podobnie jak rzadko dziś używane wyrażenia dziewiętnastowieczne – przykładowo przypis taki znajduje się przy „skórze bistrowej” (czyli w kolorze ciemnego brązu).

Użycie przypisów i numeracja stron

W części pierwszej, będącej opracowaniem tekstu z „Przeglądu Poznańskiego”, zachowano numerację stron pierwotnego artykułu – są one umieszczone w nawiasach kwadratowych np. [499]; do tych numerów odnoszą się potem uwagi i objaśnienia w dalszych częściach książki.

Uwagi merytoryczne, objaśnienia i uzupełnienia umieszczone są w przypisach dolnych. Przypisy pochodzące z oryginalnego tekstu są każdorazowo oznaczone [przyp. oryg.]. Jeśli w tym samym przypisie są też informacje pochodzące od autora, są one oddzielone i oznaczone [przyp. aut.]. Pozostałe przypisy, które nie są specjalnie wyróżnione, domyślnie pochodzą od autora.

Źródła przytaczanych informacji są zamieszczone w całości w bibliografii końcowej; dla zwartości tekstu odnośniki bibliograficzne nie są umieszczone przy każdym przypisie merytorycznym – zamieszczone w tych przypisach notki bibliograficzne kierują czytelnika najczęściej do pozycji dających szerszy opis, kontekstualizujących podane informacje.

Informacje wykorzystane do tworzenia przypisów merytorycznych zostały zaczerpnięte z pozycji wymienionych w bibliografii.

Modernizacja zapisu chińskiego

Pisownię wyrazów chińskich uwspółcześniono i ujednolicono do obowiązującego obecnie jako standardowy w Chińskiej Republice Ludowej i Republice Chińskiej na Tajwanie zapisu *hanyu pinyin*. Tabela wymowy znajduje się poniżej. Przy pierwszym pojawieniu się danej nazwy chińskiej w przypisie zaznaczona jest jej pisownia oryginalna w tekście polskim, a często dodatkowo we francuskim oryginale.

Przypadki wątpliwe są opisane w przypisach: niestety, francuska książka *L'insurrection en Chine: depuis son origine jusqu'à la prise de Nankin*, na której opiera się tekst z „Przeglądu”, powstała niemal pół wieku wcześniej, nim w 1902 roku została przyjęta standardowa francuska transkrypcja języka chińskiego autorstwa Arnolda Vissière'a (tzw. transkrypcja EFEO). Angielski przekład *L'insurrection*, do którego niniejsza książka niekiedy się odnosi, naśladuje pod tym względem oryginał i stwierdza wprost w nocie edytorskiej, że czyni to, ponieważ ustalonego francuskiego zapisu języka chińskiego nie ma, więc próby przełożenia na transkrypcję używaną przez autorów angielskich mogłyby spowodować błędy.

Polską pisownię zastosowano do następujących nazw chińskich, uznawszy je za utrwalone w języku polskim: Pekin, Nankin, Szanghaj, Kanton, Tajwan i Jangcy. Wszystkie inne zostały podane w transkrypcji *hanyu pinyin*, podobnie jak ich formy odrzeczownikowe (np. Sichuan, sichuański). Pisownię „Tien-te” zmieniono na „Tiande”, które pozostawiono nieodmienne (zlikwidowano wyrażenia typu „Tiandemu”); przymiotnik „tienteńscy” zmieniono na „tiandieńscy”. Odmieniając nazwy oraz nazwiska i imiona, wykorzystano powszechną w tekstach sinologicznych konwencję odmiany jednego tylko elementu odmiennego (czyli Pan Shicheng → Pan Shichenga, nie zaś Pana Shichenga). W literaturze polskiej spotykane są różne warianty pisowni nazwy

powstania – dużą i małą literą, oryginalne „taiping” i spolszczone „taj-ping”. Zgodnie z przyjętą zasadą niespolszczania nazw chińskich użyto pisowni „Taiping”, uznawszy to określenie za nazwę własną ruchu i jego uczestników, a więc pisaną wielką literą. Nazwiska autorów cytowanych pozycji pozostawiono w transkrypcji takiej, jakiej używał autor i jaka jest notowana w katalogach bibliotecznych, np. Teng Ssu-yü (w *hanyu pinyin*: Deng Siyu).

Hanyu pinyin – tabela wymowy

Nagłos			Wygłos					
pinyin	IPA	Przybliżona wymowa polska	pinyin	IPA	Przybliżona wymowa polska	pinyin	IPA	Przybliżona wymowa polska
b	p	p	a	a	a	iu	iəu	ju
c	tʰ	cʰ	ai	ai	ai	o	o	o
ch	tʂʰ	czʰ	an	an	an	ong	uŋ	ong
d	t	t	ang	aŋ	ang	ou	əu	ou
f	f	f	ao	au	ao	u	u	u
g	k	k	e	ə	e	ua	ua	ua
h	x	h	ei	ei	ei	uai	uai	uai
j	tɕ	dź	en	ən	en	uan	uan	uan
k	kʰ	kʰ	eng	əŋ	eng	uang	uaŋ	uang
l	l	l	er	ər	ar	uei	uei	uei
m	m	m	i	i lub ɪ	i lub y	uen	uən	uen
n	n	n	ia	ia	ja	ueng	uəŋ	ueng
p	pʰ	pʰ	ian	ian	jen	ui	uei	uei
q	tɕʰ	ć	iang	iaŋ	jang	un	uən	un

Wstęp

Nagłos			Wygłos					
pinyin	IPA	Przybliżona wymowa polska	pinyin	IPA	Przybliżona wymowa polska	pinyin	IPA	Przybliżona wymowa polska
r	ʐ	ż	iao	iau	iao	uo	uə	uo
s	s	s	ie	iɛ	ie	ü	y	ü
sh	ʃ	sz	in	in	in	üan	yan	jen
t	tʰ	tʰ	ing	iŋ	ing	üe	yɛ	je
w	w	u lub ł	iong	yŋ	jong	ün	yn	ün
x	ç	ś	iou	iəu	jou			
y	j	j						
z	ʦ	dz						
zh	ʧ	dż						

Przybliżona wymowa polska podana jest tylko dla orientacji; kierując się nią, należy pamiętać, że zapis „tʰ” oznacza spółgłoskę przydechową, czyli w tym przypadku „tch” jak w słowie „tchawica”; końcówka „-ng” to dźwięczne zakończenie zbliżone do angielskiego „-ng” (jak w słowie „going”).

Podziękowania

W tworzeniu tej książki pomogło mi wiele osób; szczególną wdzięczność chciałbym wyrazić:

Dr Zofii Dambek-Giallelis (UAM), która naprowadziła mnie na trop tekstu w „Przeglądzie Poznańskim” i udostępniła swoje notatki o kontaktach Michała Kleczkowskiego ze Stanisławem Egbertem Koźmianem.

Dr Adinie Zemanek, która pomogła mi zdobyć książki fundamentalne, a w Polsce niedostępne.

Prof. dr hab. Iwonie Węgrzyn, która służyła przewodnictwem po dziewiętnastowiecznych realiach i polszczyźnie tej epoki.

Prof. dr. hab. Gościwitowi Malinowskiemu za wnikliwą recenzję, dzięki której uniknąłem licznych błędów.

Kai Kałużyńskiej, której wsparcie redaktorskie było nieocenione, a zachęty „żebym to wreszcie skończył” jeszcze bardziej.

Zespołowi Księgarni Akademickiej za zaangażowanie w redakcję i wydanie książki.

Za błędy i nieścisłości odpowiadam wyłącznie sam.

Książka ta ukazała się dzięki wsparciu finansowemu Instytutu Bliskiego i Dalekiego Wschodu i Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Część I

Tiande i teraźniejsze powstanie w Chinach

Tiande i teraźniejsze powstanie w Chinach

Wielka epoka polityczna i religijna – pisze jeden sinolog z Makao² 22 kwietnia 1853 roku do swoich znajomych w Paryżu – zaczęła się dla Niebieskiego Cesarstwa, rzekłbyś isierka zapaliła ogromny płomień. Pół tuzina gołopiętych obszarpańców, bez wyższego pochopu w duszy, z oczyma skierowanymi na doczesne korzyści i osobiste widoki, utworzyło ligę, na którą zrazu miejscowy rząd patrzył ze wzgardą. Ich liczba rosła codziennie, nagromadziło się stronników, coś niby na kształt szajki współrabusiów rzymskiego Romuła. Powoli owi na pozór utracjusze stali się naprzód powstańcami, potem patriotami, na koniec bohaterami, założycielami nowej dynastii.

Ich wojska przeszły od południa do północy olbrzymią przestrzeń Cesarstwa Chińskiego. Wstępnym bojem wytrzebiły sobie drogę, wymiotły stojące na wstręcie przeszkody i dzisiaj siedzą już aż w Nankinie, rządzą się tam po swojemu i chcą temu miastu wrócić dawne jego imię

² W latach 1557-1887 port i fort dzierżawiony przez Portugalię, od 1887 do 1997 r. pełnoprawna kolonia u ujścia Rzeki Perłowej, na południe od Kantonu. Do momentu przejęcia przez Brytyjczyków wyspy Hongkong było to jedyne miejsce w Chinach, gdzie cudzoziemcy mogli legalnie przebywać cały rok. Pobyt w jakimkolwiek innym miejscu był obarczony wieloma obostrzeniami lub wprost zabroniony.

stolicy Chin, dlatego że nią była za dni cesarzów dynastii Ming, których nowy cesarz jest, jak sam powiada, prawym następcą i dziedzicem³.

Nic nie zdoła oprzeć się gwałtowi tego zabierczego potoku; wysyłane przeciw nim wojska cesarskie dotąd nie wygrały ani jednej walnej bitwy. Wszystko pierzcha albo się korzy.

Zamiarem powstańców jest zdobyć teraźniejszą stolicę, Pekin, i kto wie, może właśnie gdy to piszę, już go zdobyli. W ich odezwach urzędowych wodzowie powstania upewniają, niczego nie pragną, iż dwóch rzeczy: wypędzić Tatarów⁴ i na gruzach pagód, zniszczonych wraz z bonzami i bonzicami⁵, wznieść świątynie prawdziwemu Bogu z kapłanami, co mu będą służyć prawdą i wiarą. Obietnice te nie kończą się na pogrózkach. Wszystkie pagody miast po drodze zdobytych już zniszczone do szczytu, a tłumy bonzów i bonzic wyróżnione bez litości.

[446]

Wypadki te czynią wrażenie głębokie. W ogólności lud się cieszy i wierzy, iż ostateczny tryumf zwycięskiego Tiande⁶ zapewni i utrwali wpływ chrześcijaństwa.

U was w Europie mędrkującej, samolubnej, wątpiącej Europie dzieła wiary i zapału jawią się tylko w epokach powstań, gdy rozigrana wyobraźnia buja w dziedzinie urojenia i dziwu. U nas w Chinach właśnie toż samo. Teraz to każdy chce odgadnąć przyszłość; radzą się czarowników; pytają księgi kabalistyczne; wykładają, tłumaczą proroctwa i przepowiednie gminne; wszystkie sposoby godziwe, byleby tylko zasięgnąć wiedzy o tym, co przeznaczenie dla nich zgotowało. Trzeba, abym ci opowiedział o jednym wypadku, co mnie samego uderzył nie lada, a który ci opiszę ze wszystkimi szczegółami.

³ Dynastia Ming była ostatnią etnicznie chińską dynastią rządzącą Chinami; panowała w latach 1368-1644.

⁴ Zob. przyp. 16.

⁵ Bonza i bonzica – mnich i mniszka buddyjska.

⁶ W oryg. Tiente. Tiande (chiń. 天德, dosł. „Cnota Niebiańska”) – przypisywane przez europejskie źródła określenie wodza Taipingów. Artykuł, podobnie jak jego źródłowa pozycja, błędnie rozróżnia postać „Tiande” i rzeczywistego przywódcy powstania, Hong Xiuquana.

Wczoraj to, wraz po odebraniu wieści o wzięciu Nankinu⁷, poszedłem na przechadzkę po Praia Manduco⁸, głęboko zamyślony o tym arcyważnym wypadku. Byłem na brzegu morza, pozierając, jak fale szły po falach, aż nagle widzę przy mnie Chińczyka, doktora Luo Se⁹, pamiętasz, znajomego tobie. Twarz miał smutną i tak był pogrążony w medytacji, że nawet zapomniał zakryć się swoim wachlarzem. Zapytałem więc, utkwivszy oczy w jego długą kosę¹⁰ majestatycznie zwieszoną na plecach:

– No i cóż, przyjacielu Luo Se, czy jeszcze nie ostrzygłeś tej staromodnej, a dzisiaj już niewczesnej ozdoby twojej?

Z wielkim zdziwieniem moim na żart ten, co w innej chwili obraziłby doktora bardzo, otrzymałem w odpowiedzi milczące, poważne spojrzenie.

– Co tobie jest? – pytałem znowu.

– Nic – odpowiedział lakonicznie; pomilczał chwilę i dodał: – Czy nic pilnego nie masz do roboty?

– Nic a nic zgoła.

– Więc zajdź do mnie, pomówimy z sobą.

W milczeniu szliśmy do handlowego domu ojca doktora. Stawamy na progu, Luo Se jako człowiek dobrze wychowany Czyn-czyna¹¹ „uderzył

⁷ Nankin został wzięty 19 marca 1853 r. Opisane spotkanie miałoby więc miejsce na początku kwietnia, biorąc pod uwagę czas dotarcia wieści ze środkowych Chin do Makao.

⁸ Praia do Manduco – jedna z głównych ulic w centrum Makao.

⁹ W oryg. Lo-Se. Retranskrypcja przypuszczalna.

¹⁰ Kosa (staropol.) – warkocz.

¹¹ Czyn-czyna po rosyjsku tłumaczy się dosłownie „czyn czyną poczytajet”, znajome przysłowie „urząd szanuje urząd”. Po chińsku czyn znaczy pokłon, etykieta, a etykiety nauka zawiera wszystkie prawidła i kategoryczny wykład obowiązków ludzi, wedle ich urzędu i stanowiska, na hierarchicznej drabinie. Nauka ta zrodzona i posunięta do najdojrzałego rozwoju w Chinach przeszła stamtąd do Indii, Persji, Egiptu, później do Cesarskiego Rzymu, skąd następnie do wszystkich dworów europejskich, gdzie trwa do naszych czasów, mniej więcej stosowana do narodu, co ją przyjął. Rzeczy te nieraz głębokie i stare jak świat, dzisiaj zużyte [przyp. oryg.].

[447]

pokłon” przed posążkiem stojącym na lewo u wejścia i po wschodach weszliśmy na pierwsze piętro. Tam mój przewodnik, rzekłbyś, że obwąchiwał dokoła izbę: przeszedł ją wzdłuż i w poprzek, obejrzał wszystkie kąty i zamknął drzwi na rygiel. Po takim wstępie schylił się w małej alkowie, dobył spod łóżka jakąś starą nadłamaną skrzynkę i wyjął z niej książkę żółtą już od starości i w wielu miejscach przetoczoną zębem robaków.

– Co to takiego? – zapytałem niecierpliwie.

– To? – odpowiedział tonem uroczystym. – To przeszłość.

– Co do licha! – zawołałem. – Drogożes ten skarb zapłacił?

Chińczyk serio jest wielką rzadkością, ale Chińczyk smutny jest zjawiskiem dotąd niewidzianym jeszcze. Sądź więc o moim zdumieniu, gdy doktor bez uśmiechu, owszem, głosem grobowym i szczerze zasmuconym, odezwał się:

– Dotychczas nic jeszcze nie zapłaciłem, ale mogłem przypłacić życiem. Bodajby lepiej, gdyby go białe mrówki stoczyły do reszty, gdyby pożarły ten złowieszczy szpargał. Jest to książka wróżb. Autorem jej pewien pobożny Chińczyk, żyjący za panowania mogolskiej dynastii Yuan¹². Pod karą śmierci rząd nam zabronił mieć ją, zawiera bowiem, pod alegorycznymi formami, przyszłe dzieje cesarstwa naszego. – Luo Se przerzucił kilka kartek, a później, znalazłszy, czego szukał, rzekł mi:

– Widzisz te trzy stronicę? Przypatrzyć się, mowa tu o następstwie tronu.

Wpatrywałem się. Widziałem tam kilka rysunków niekolorowanych, skreślonych niezgrabnie, nawet na chińskiego artystę. Oddałem więc książkę doktorowi Luo Se, nie mówiąc ani słowa.

– No i cóż? Jak ci się widzi?

– Nie widzę tu niczego i nie mam nic do mówienia o tej bazgraninie.

– Jak to, więc nie zrozumiałeś? A przecież to tak jasno.

¹² W orygu. „mogolska dynastia Juen” – dynastia Yuan (1271-1368) była istotnie mongolska: pierwszym cesarzem chińskim tej dynastii był wnuk Czyngis-Chana, Kubilaj Chan (1215-1294), który w 1279 r. dokończył podboju Chin. Mianem Mongołów określa autor Mongołów.

Bibliografia

- Azya. *Chiny. Powstanie chińskie*, „Przegląd Poznański” 1853, t. 17, s. 300.
- Bastid-Bruguière M., *L'origine polonaise de l'enseignement universitaire du chinois moderne en Europe: Michel Alexandre Kleczkowski (1818-1886)*, [w:] *Ex Oriente lux. Księga Pamiątkowa dla Romana Sławińskiego*, red. H. Baszak-Jaroń, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Kraków 2005, s. 29-61.
- Boardman E.P., *Christian Influence Upon the Ideology of the Taiping Rebellion*, „The Far Eastern Quarterly” 1951, vol. 10(2), s. 115-124, <https://doi.org/10.2307/2049091>.
- Bohr P.R., *Taiping Religion and Its Legacy*, [w:] *Handbook of Christianity in China: Volume Two: 1800 – present*, ed. R.G. Tiedemann, Brill, Leiden–Boston 2001, s. 371-391, *Handbook of Oriental Studies. Section 4 China*, vol. 15/2.
- Boym M., *Michała Boyma opisanie świata*, wybór, tłum. i oprac. E. Kajdański, Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 2009.
- Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1927.
- Callery J.-M., Yvan M., *Aufstand in China von seiner Entstehung bis zur Einnahme von Nanking*, übers. O. von Reinhard, Vieweg, Braunschweig 1854.
- Callery J.-M., Yvan M., *History of the Insurrection in China. With Notices of the Christianity, Creed, and Proclamations of the Insurgents*, transl. J. Oxenford, Smith, Elder & Co, London 1854, wyd. III.
- Callery J.-M., Yvan M., *L'insurrection en Chine: depuis son origine jusqu'à la prise de Nankin*, Librairie Nouvelle, Paris 1853, wyd. I.
- The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B.C.*, eds M. Loewe, E.L. Shaughnessy, Cambridge University Press, Cambridge 1999, *Cambridge Core*.

- The Cambridge History of China: Volume 10, Late Ch'ing, 1800-1911. Part I*, ed. J.K. Fairbank, Cambridge University Press, Cambridge–London–New York–Melbourne 1978.
- Carr C., *The Devil Soldier: The American Soldier of Fortune who Became God in China*, Random House, New York 1992.
- Chmielowski J., Kleczkowski Michał Aleksander, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 12, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966-1967, s. 559-560.
- Colledge J.J., Warlow B., *Ships of the Royal Navy: The Complete Record of All Fighting Ships of the Royal Navy*, Casemate, Havertown–Newbury 2010.
- Constable N., *Guest People: Hakka Identity in China and Abroad*, University of Washington Press, Seattle–London 2005.
- Cordier H., *La politique coloniale de la France au début du second empire (Indo-Chine, 1852-1858). Chapitre XIX. Mission du Comte Kleczkowski (Suite)*, „T'oung Pao” 1910, vol. 11(5), s. 567-582, <https://doi.org/10.1163/156853210X00342>.
- Crossley P.K., *The Manchus*, Blackwell, Oxford 2002.
- Crossley P.K., *The Wobbling Pivot: China since 1800: An Interpretive History*, Wiley-Blackwell, Chichester 2010.
- Damek M., *Ostatni Tajpingowie. Ruch Tajpingowski po zdobyciu Nankinu w 1864 roku i jego późniejsze losy*, [w:] *Między Wschodem a Zachodem, Między Północą a Południem*, t. 2, red. A. Lesiczka, Wydawnictwo Campidoglio, Warszawa 2018, s. 313-328.
- Davidson J.W., *The Island of Formosa, Past and Present: History, People, Resources, and Commercial Prospects: Tea, Camphor, Sugar, Gold, Coal, Sulphur, Economical Plants, and Other Productions*, Southern Materials Center, Oxford University Press, Taipei–Oxford 1988.
- Deng G., *Premodern Chinese Economy: Structural Equilibrium and Capitalist Sterility*, Routledge, London–New York 2007.
- Diamond N., *The Miao and Poison: Interactions on China's Southwest Frontier*, „Ethnology” 1988, vol. 27(1), s. 1-25, <https://doi.org/10.2307/3773558>.
- Du Halde J.-B., *Description géographique, historique, chronologique, politique et physique de l'Empire de la Chine et de la Tartarie chinoise*, Paris 1735.
- Ebrey P.B., *Women and the Family in Chinese History*, Routledge, London–New York 2003, <https://doi.org/10.4324/9780203218211>.
- Elleman B.A., *Modern Chinese Warfare, 1795-1989*, Routledge, London–New York 2001, *Warfare and History*.

Summary

The Taiping in Poznań

In 1854, in the pages of *Przegląd Poznański*, a feature article ‘Tien-te and the Present Rebellion in China’ was published. It was dedicated to the Taiping great uprising that spread across China in the 19th century. This exceptional text, although forgotten today, constitutes a unique example of the Polish press interest in foreign events during the times of the partitions. For the next 150 years, no equally extensive material was published in Poland about this tragic war whose deadly toll was exceeded only by conflicts of the 20th century. The article, after being kept in libraries for many years, became again available due to digitisation, which prompted its analysis.

The book pursues three main goals: a closer look at the history of the Taiping Rebellion, providing readers with an original source text and the analysis of uprising origins and paths through which the information from China arrived in Polish lands. The first part of the publication comprises the text from *Przegląd Poznański*, updated for spelling and punctuation, but with maintaining the original page numbering. It is enriched with numerous substantive footnotes that are intended to facilitate the modern reader understanding of the historical context and correcting inaccuracies.

The second part of the book presents the Taiping’s history, their social structure, political and religious ideas. Taking into account that the article from *Przegląd* characterises only the first three years of the

Summary

rebellion, the author tries to expand this information, using subsequent research, for example documents and messages of the Taiping. This part is intended to complement Polish literature, which has discussed this event to a small extent until now.

The third part of the work is devoted to analysis of the article *Tien-te*, its structure, sources and the question of authorship. It has been established that the text is based on, among others, the French work *L'insurrection en Chine: depuis son origine jusqu'à la prise de Nankin* by Joseph-Maria Callery and Melchior-Honoré Yvan – its discussion aims at understanding how this information was transformed and adapted in the pages of the Polish journal.

Keywords: Taiping Rebellion, history of China, *Przegląd Poznański*

W 1854 roku w „Przeglądzie Poznańskim” ukazał się obszerny, kilkudziesięciostrońnicowy artykuł pt. *Tien-te i te-rażniejsze powstanie w Chinach*, poświęcony trwającej ów-
cześnie wielkiej rebelii w tym odległym państwie. Skąd
w ultrakatolickim sześciotygodniku tekst o chińskich pow-
stańcach? Kim byli ci powstańcy i ich przywódca, tytułu-
jący się „Cnotą Niebiańską”? Kto ów artykuł napisał? Jaką
ma on wartość dla współczesnego czytelnika? Na te pytania
odpowiada ta książka. Ma ona trzy cele i trzy części, z grub-
sza sobie odpowiadające. Cele te są następujące: przybliżyć
czytelnikom historię powstania Taipingów, dać im do ręki
(i analizy) interesujący tekst źródłowy oraz pokazać, jak on
powstał, jakimi – równie krętymi, co przypadkowymi –
drogami wieści z Chin docierały na ziemię polskie.

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8138-172-7

9 788381 381727